

3.

Füst Milán *A szőlőműves* című versének és angol fordításának korreferenciális elemzése és hálózateleméleti vizsgálata

BODA ISTVÁN KÁROLY

1. Bevezetés

A tanulmány célja a Petőfi S. János által kidolgozott korreferenciális elemzés alkalmazása egy kiválasztott versszöveg és angol fordításának poliglott vizsgálatára. A kiválasztott szöveg Füst Milán *A szőlőműves* című verse és ennek angol nyelvű fordítása (*The Vine-Dresser*, ford. Tótfalusi István; Füst 1990: 10–11). A továbbiakban a Petőfi S. János által kidolgozott korreferenciális elemzés elméleti háttérét (pl. Petőfi 1997: 24 et passim) és formalizmusát (pl. Petőfi S. 1998; Boda–Porkoláb 1998, 2000, 2002a, 2002b) ismertnek feltételezzük. A kiválasztott Füst Milán-vers korreferenciális elemzését és ennek alapján a vers téma-réma kapcsolatrendszerének formális leírását az *Officina Textologica* 7. kötetében megjelent tanulmányunkban (Boda–Porkoláb 2002b) már részletesen bemutattuk, ezért jelen tanulmányunkban elsősorban a vers magyar és angol nyelvű szövegének párhuzamos korreferenciális elemzésére helyezük a hangsúlyt. Vizsgálataink során felhasználjuk az *Officina Textologica* 21. kötetében megjelent tanulmányunk tapasztalatait is, amelyben Füst Milán *Köd előttem, köd utánam...* című versének és angol fordításának (*From Mist to Mist*, ford. Tótfalusi István; Füst 1990: 48–51) párhuzamos korreferenciális elemzését végeztük el. Ennek a tanulmánynak az egyik legfontosabb megállapítása, hogy poliglott környezetben „a korreferenciális elemzés olyan formalizmust biztosít, amelynek segítségével a különböző nyelvű szövegeknek az egyes nyelvektől független metanyelvi reprezentációja hozható létre” (Boda–Porkoláb 2020: 31). Emellett a magyar és az angol nyelvű versszövegek *párhuzamos elemzése* olyan konstruktív eszközt biztosít, amely lehetővé teszi az eredeti szöveg és a szöveg fordításának szövegtani szempontokat is figyelembe vevő összevetését.

Elsőként *A szőlőműves* című vers és angol fordításának korreferenciális elemzését mutatjuk be, és ennek alapján formálisan leírjuk a szöveg elsődleges téma-réma kapcsolatrendszerét. Ezután a kiválasztott szöveget hálózateleméleti szempontból vizsgáljuk. Szövegtani szempontból a versszöveg által reprezentált hálózat kialakításának egyik lehetséges kiindulópontja a versszöveg tematikus hálója. Ennek megfelelően a kiválasztott versszöveg **szövegmondatait**, valamint a szöveg megértéséhez szükséges háttértudást reprezentáló **kommentárokat** (kommentár-

egységeket) tekinthetjük hálózati csomópontoknak, amelyek között a kapcsolatok egyrészt a szövegmondatok között megállapított **tematikus (téma–réma) kapcsolatok**, másrészt az egyes kommunikációs egységekben meghatározott és az egyes szövegmondatokban, illetve kommentárokból együttesen előforduló **korreferenciális indexek** hozzák létre. Szövegnyelvészeti szempontból a **kommunikációs egységekben** előforduló **kulcsszavak** (amelyeknek csak egy része kapcsolódik korreferenciális indexekhez) is csomópontoknak tekinthetők, amelyek között a kapcsolatokat azok a kommunikációs egységek hozzák létre, amelyekben a kulcsszavak együttesen előfordulnak.

A kiválasztott csomópontok és a köztük megállapított kapcsolatok által létrehozott hálózati struktúra alapján ténylegesen kialakíthatjuk a szöveg egy lehetséges hipertext-reprezentációját (HTML-reprezentációját), ennek alapján vizsgálhatjuk a hálózat globális tulajdonságait, például a hálózat skálafüggetlenségét. A kapott hipertext-reprezentáció a hipertext interaktivitása miatt magában foglalja a szöveg hipertextuális értelmezését is, erre azonban jelen tanulmányban csak érintőlegesen térünk ki.

2. A magyar és az angol versszöveg párhuzamos korreferenciális elemzése

Az alábbiakban a kiválasztott versszöveg és angol fordításának minden szövegmondatához megadjuk a szövegmondatokban [Kxx] és kommentárokból [Cxx] szereplő kommunikációs egységekben [kxx, cxx] szereplő korreferenciális indexeket [ixx], valamint a kommunikációs egységek mondat szerkezetének formális leírását táblázatos formában. (Az indexek sorszámozásánál követtük a vers korábbi korreferenciális elemzése során használt sorszámokat, ld. Boda-Porkoláb 2002b.) Először Füst Milán kiválasztott versében határozzuk meg a szövegmondatokat (egyszerűség kedvéért csak a vers eredeti, magyar versszövegében¹):

Füst Milán: A szőlőműves^[K00]

Lám, a Medve ragyog s fiát veri: csöndre tanítja^[K01]

S lejjebb lassan, valamint tavirózsa, leúszik a Hattyú.^[K02]

Alant sötétül a kékség s a dús domboldalt beborítja,

Melyre fehér házat, kicsikét, százat egy óriás parittyá

Fekete, tar venyigék közt össze-vissza szórt...^[K03]

¹ A vers itt bemutatott korreferenciális elemzése megtalálható az interneten. Ebben a vers angol fordításában is megadjuk a szövegmondatokat.

A tanulmány elérhetősége: https://bodaistvan.hu/callimachus/texts/Fust_Milan-Szolomuves.html (2023. 03. 04.)

*S tiszta éjjelen, mélyen a hold alatt repül
 És fénylő, gyors felhőket űz az őszi szél...^[K04]
 ...Csak épp megnézi még hegyét, kicsit még jár körül
 S aztán bucsúzik ő is, ki a súlyos fűrtöt óvta:^[K05] im' hogy itt a tél,
 A szóltan szőlőműves is pihenni tér.^[K06]*

*Jön, leballag a hegyről s hol borpincék nehéz szaga terjed,
 Puttonyát s számos szerszámaait hűs kamarába teszi vissza...^[K07]
 S míg felenged a tél s a hordók kotyogó bora erjed,
 Vidáman heverész és derüs kedvvel borocskáit issza
 S tiszta bölcsességnek örül, amíg kívül hull a hó.^[K08]*

Ezután határozzuk meg szövegmondatonként és a szövegmondatokon belül kommunikációs egységenként a korreferenciális indexeket.

[K00]=[k00]		
[k00]	(szerző)	(cím)
	(Füst Milán)	[i16]

[k00]	Füst Milán: A szőlőműves ^[i16]
[k00]	Milán Füst: The Vine-Dresser ^[i16]

A vers címében megjelenik a *szőlőműves* mint a vers legfontosabb kulcsszava. Érdekeség, hogy bár a *szőlőműves* a versben a leggyakrabban előforduló kulcsszó, csak a vers második részében, az ötödik szövegmondatban jelenik meg újra (de onnantól kezdve mindegyik szövegmondatban előfordul).

[K01]=[k01]&[k02]&[k03]			
[k01]	vmi ragyog	vhol	vmikor
	[i01]	(i13)[i02]	[t02]

[k02]	vki ver	vkit	vhol	vmikor
	[i01]	(i01)[i03]	(i13)[i02]	[t02]

[k03]	vki tanít	vkit	vmire	vhol	vmikor
	[i01]	(i01)[i03]	[i04a] [i04b]	(i13)[i02]	[t02]
[k01]	Lám, a Medve ^[i01] ragyog [az őszi ^[i13] égbolton ^{(i13)[i02]}]				
[k01]	See, the Bear ^[i01] shines [in the autumn ^[i13] sky ^{(i13)[i02]}]				
[k02]	s [a Medve ^[i01] a] fiát ^{(i01)[i03]} veri:				
[k02]	and [the Bear ^[i01]] beats his ^{(i01)[i03]} son:				
[k03]	[a Medve ^[i01] a fiát ^{(i01)[i03]}] csöndre ^[i04a] tanítja.				
[k03]	[he ^[i01]] teaches him ^[i03] to be stilletve ^[i04b]				

A kommunikációs egységekben megadott *kiegészítéseket* a szokásos módon, szögletes zárójelek között adjuk meg. Bár a vers fordítása szinte minden esetben hűen követi az eredeti verset, apróbb eltérések előfordulnak. Ilyen az első szövegmondatban a *csöndre tanítja* fordítása *to be still* formában, amelyet inkább *nyugalomra inti* formában fordíthatnánk. Ezért az [i04a] *csend, csönd* kulcsszó mellett bevezetjük az [i04b] *nyugalom* (nyugodtság, mozdulatlanság stb.) kulcsszót is.

A vers korreferenciális elemzése során a cím kivételével minden szövegmondatban az egyes kommunikációs egységekben leírt állítás (cselekvés, illetve történés) helyét és idejét megfelelő indexekkel azonosítottuk. A versben leírt szövegvilág mindvégig egy „dús domboldalon”, illetve szőlőhegyen játszódik, ezért a helydimenziók a vers korreferenciális indexeivel egyszerűen leírhatók. A vers idődimenzióinak leírásához a korreferenciális indexektől különböző [txx] indexeket vezetünk be. Ezekkel írtuk le a versben szereplő cselekvéseket, illetve történéseket, amelyek egy késő őszi estétől [t02] a rákövetkező éjszakán [t03] át egészen a tél végéig [t04] nyúlnak (egy rövid visszautalással a nyárra [t01], amikor a szőlőműves „a súlyos fűrtöt óvta”).

A vers és angol fordítása közötti eltéréseket a mondatmintákat (illetve igemintákat) megadó táblázatokban kiemeléssel jelöltük. Az első szövegmondat második kommunikációs egységében a „csöndre^[i04a] tanítja” fordítása „teaches him^[i03] to be still^{[i04b]”}:

[k03]	vki tanít [i01]	vkít (i01)[i03]	vmire [i04a] [i04b]	vhol (i13)[i02]	vmikor [t02]
-------	--------------------	--------------------	---------------------------	--------------------	-----------------

Értelmezésünk szerint Füst Milán szövegében a *csönd*^[i04a] a késő őszi éjszaka, szimbolikus értelemben pedig a közelgő tél csendjére² utalhat, a vers fordításában viszont a *still*^[i04b] elsősorban a nyugalmat, mozdulatlanságot emeli ki. Ez általános értelemben kapcsolódhat a versben megjelenített csendes estéhez, éjszakához, de nincs teljesen összhangban a tizedik kommunikációs egységben megjelenő *őszi széllel*, amely „gyors felhőket űz”.

[C01a]=[c04a]		
vmi van	vhol	vmikor
(i04a)[i05a] (i04b)[i05a]	[i08]	[t02]

[c04a] [Csendes, ^[i04a] tiszta este ^{(i04a)[i05a]} van.]
[c04a] [It is a quiet ^[i04b] and clear evening. ^{(i04b)[i05a]}

² Vö. pl. „Most tél van és csend és hó és halál. / A föld megőszült” (Vörösmarty Mihály: Előszó)

Az első kommentáregység explicit módon megadja, amit a vers kontextusából tudhatunk meg: csendes (vö. „csendre tanítja”) és tiszta este van (ti. látszának a csillagképek). Az, hogy még nincs éjszaka, a [k06] kommunikációs egységből derül ki („Alant sötétül a kékség”). Ha a kommentárt a helydimenzióval is ki akarnánk egészíteni, a [c04a] kommunikációs egységhez hozzáírhatnánk „a szőlőhegyen^[i08]” betoldást is, amely a [k07] kommunikációs egységből derül majd ki („a dús domboldalt beborítja”, ti. a sötétedő éjszaka).

[K02]=[k05]			
[k05]	vmi leúszik	vhol	vmikor
	[i06]	[i02]	[t02]

[k05]	S lejjebb [az égbolton ^[i02]] lassan, valamint tavirózsa, leúszik a Hattyú. ^[i06]
[k05]	Lower [in the sky ^[i02]] and slowly, like a water-lily, downward floats the Swan. ^[i06]

A Füst Milán által említett három csillagkép az őszi égbolton figyelhető meg. Ekkor, ha észak felé nézünk, az „égi szekér (a Nagy Göncöl) láthatóságának legmélyebb pontját érte el az északi látóhatár fölött. A Nagy Medvének nevezett csillagkép medve alakját kirajzoló csillagok többsége a látóhatár fölött van, a csillagkép [...] hazánk földrajzi szélességéről tekintve sohasem nyugszik le. A Nagy Göncöl két hátsó csillagán áthaladó egyenesre felfelé felmért ötszörös távolságban a Sarkcsillagot találjuk. A Kis Medve (illetve a Kis Göncöl) ettől balra lefelé terjed” (Herrmann 1992: 214–215).

A Hattyú csillagkép jelentéséhez először a nyári égbolton kell megfigyelnünk. A nyári csillagképek legfényesebb csillagai a Nagy Nyári Háromszöget alkotják. Ennek bal felső csúcsán található a Hattyú csillagkép legfényesebb csillaga, a Deneb. Az őszi égbolton a Deneb már a meridiántól nyugatra található meg, a téli égbolton már egészen lent, a horizont közelében látható. A Hattyú csillagkép legnagyobb része a téli égbolton már nem látható (Herrmann 1992: 212–217). Vagyis – Füst Milán szavaival – a tél közeledtével az égbolton valóban „leúszik a Hattyú”.

[K03]=[k06]&[k07]&[k08]			
[k06]	vmi sötétül	vmi alatt	vmikor
	[i07]	[i02]	[t02]

[k07]	vmi beborít	vmit	vmi alatt	vhol	vmikor
	[i07]	(i08)[i31]	[i02]	[i08]	[t02]
[k08]	vmi elhelyezkedik	vhol	vmik között	vmikor	
	(i31)[i09]	(i08)[i31]	[i10]	[t02]	

Füst Milán *A szőlőműves* című versének és angol fordításának...

[k06] Alant ^[i02] sötétül a kékség ^[i07]
[k06] The blueness ^[i07] below ^[i02] turns dark,
[k07] s [a kékség ^[i07]] a dús domboldalt ^{(i08)[i31]} beborítja [a szőlőhegyen ^[i08]],
[k07] [The blueness ^[i07]] enfolds the rich slopes ^{(i08)[i31]} of the hill ^[i08] ,
[k08] Melyre ^{(i08)[i31]} fehér házat, ^{(i31)[i09]} kicsikét, százat egy óriás parittyá / Fekete, tar venyigék ^[i10] közt össze-vissza szórt...
[k08] Where ^{(i08)[i31]} 'mong black and bare vines ^[i10] small white houses, ^{(i31)[i09]} a hundred and one, / Lie as if scattered at random by a giant sling...

A szövegmondatban a *kékség* az égbolt metonímiája, amelynek sötétülése az alkonyatot, az este eljövételét jelzi. A *dús domboldal* a vers kontextusában a **szőlőhegyre** utal, a *fekete, tar venyigék* pedig a **késő ősze**, így a harmadik szövegmondat egyszerre mind a vers szövegvilágának a helydimenzióját és idődimenzióját is kijelöli.

Bár a veresszöveg bemutatott korreferenciális elemzése során nem a stilisztikai vonatkozások állnak vizsgálódásaink középpontjában, itt mégis érdemes egy rövid kitérőt tennünk. A Füst Milán által használt *óriás parittyá* metafora ugyanis szorosan kapcsolódhat a vers szimbolikus–allegorikus értelmezéséhez. A parittyák és nyilak Shakespeare *Hamletjének* híres monológjában a balsors eszközei, amelyek a gondokat és a bajokat zúdítják az emberekre (vö. „The slings and arrows of outrageous fortune”, Hamlet III.i.58). A *Szőlőműves* allegorikus kontextusában azonban a baljóslatú árnyalat eltűnik, és a *domboldal* a szőlőműves világot, a *parittyá* pedig az élet, az emberi sors kiszámíthatatlanságát szimbolizálhatja, a széllal karöltve (vö. „A szél arra fúj, amerre akar; hallod a zúgását, de nem tudod, honnan jön és hova megy: így van mindenki, aki a Lélektől született.”, Jn. 3,8³).

[C01b]=[c04b]		
vmi van	vhol	vmikor
(i04a)[i05b]	[i08]	[t03]
(i04b)[i05b]		

[c04b] [Csendes, ^[i04a] tiszta éjszaka ^{(i04a)[i05b]} van.]
[c04b] [It is a quiet ^[i04b] and clear night. ^{(i04b)[i05b]}

A második kommentáregység (az első kommentáregységhez hasonlóan) most is explicit módon megadja, amit a vers következő, [k09] kommunikációs egységéből tudhatunk meg („S tiszta éjjelen...”): beköszöntött az éjszaka.

³ Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése. Budapest, Kálvin K. 1997.

[K04]=[k09]&[k10]						
[k09]	vmi repül	vmi alatt	vhol	vmikor	vmikor	vmikor
	(i13)[i14]	[i11]	[i07]	[i13]	[i05b]	[t03]
	(i13)[i14*]				[i05b*]	

[k10]	vmi úz	vmit	vhol	vmikor	vmikor	vmikor
	(i13)[i14]	[i12]	[i07]	[i13]	[i05b]	[t03]
	(i13)[i14*]				[i05b*]	
[k09]	S tiszta éjjelen, ^[i05b] mélyen a hold ^[i11] alatt repül [az őszi ^[i13] szél ^{(i13)[i14]} az égen ^[i07]]					
[k09]	And at clear nights, ^[i05b*] [the autumn ^[i13] winds ^{(i13)[i14*]} were] flying deep under the moon ^[i11]					
[k10]	És fénylő, gyors felhőket ^[i12] úz az őszi ^[i13] szél ^{(i13)[i14]} [az égen ^[i07]]...					
[k10]	[In the sky ^[i07]] The autumn ^[i13] winds ^{(i13)[i14*]} chase clouds ^[i12] that are bright and fast...					

A vers a negyedik szövegmondatban megy át egy őszi alkonyatból, illetve esztől egy tiszta, holdfényes éjszakába (ahol már a tél közeledtét jelzi a hűvös, „gyors felhőket űző” őszi szél). A vers angol fordításában az *éjjel*^[i05b] és az *őszi szél*^{(i13)[i14]} kulcsszavak többes számban, *nights*^[i05b*] és *autumn winds*^{(i13)[i14*]} formában jelennek meg. Ez jelzi, hogy a vers fordítója a negyedik szövegmondatot nem egy konkrét éjszakára, hanem általánosan értelmezte. A korreferenciális elemzés itt használt, egyes pontokon általunk kiegészített formalizmusában a többes számot a csillag (*) jellel jelöltük.

[C02]=[c11]&[c12]			
[c11]	vmi van	vhol	vmikor
	[i13]	[i08]	[t03]

[c12]	vmi közeleg	vhol	vmikor
	[i15]	[i08]	[t03]

[c11]	Késő őszi ^[i13] van,
[c11]	It is late autumn, ^[i13]
[c12]	közeleg a tél. ^[i15]
[c12]	winter ^[i15] is coming.

Később, a vers tematikus (téma-réma) struktúrájának megjelenítésekor látni fogjuk, hogy a vers két, egymástól élesen elkülöníthető részből tevődik össze. A vers első részét alkotó négy szövegmondat először az őszi égbolt csillagképeit vetíti elénk, majd fokozatosan közeledünk egy szőlőhegyhez,^[i08] amely a vers máso-

Füst Milán *A szőlőműves* című versének és angol fordításának...

dik részének szövegvilágát betölti – ez az a hegy, ahol a *szótlan*⁴ *szőlőműves* él és tevékenykedik. Azonban a versben nemcsak a tér, hanem az időhorizont is változik. Az első részben egy késő őszi^[i13] este megy át fokozatosan egy hűvös, tiszta éjszakába, a második részben pedig az idő felgyorsul, és a vers további négy szövegmondatában az őszből egyszer csak tél^[i15] lesz, majd a tél múlásával felsejlik a tavasz ígérete, aminek eljövetelét a szőlőműves vidáman, derűsen, örömmel várja.

[K05]=[k13]&[k14]&[k15]&[k16]				
[k13]	vki megnéz	vmit	vhol	vmikor
	[i16]	(i16)[i17]	[i08]	[t03]

[k14]	vki körüljár	vmit	vhol	vmikor
	[i16]	(i16)[i17]	[i08]	[t03]

[k15]	vki búcsúzik	vmitől	vhol	vmikor
	[i16]	(i16)[i17]	[i08]	[t03]

[k16]	vki óv	vmit	vhol	vmikor
	[i16]	[i18]	(i16)[i17]	[t01]

[k13]	...Csak [a szőlőműves ^[i16]] épp megnézi még hegyét, ^{(i16)[i17]}			
[k13]	...He ^[i16] still looks round his hill, ^{(i16)[i17]}			
[k14]	[a szőlőműves ^[i16]] kicsit még jár [a hegye ^{(i16)[i17]}] körül			
[k14]	[he ^[i16]] walks a bit [around his hill ^{(i16)[i17]}]			
[k15]	S aztán búcsúzik ő ^[i16] is [a hegyétől ^{(i16)[i17]}],			
[k15]	and [he ^[i16]] takes leave [of his hill ^{(i16)[i17]}] soon,			
[k16]	ki ^[i16] a súlyos fürtöt ^[i18] óvta:			
[k16]	He ^[i16] too who used to guard the heavy bunches: ^[i18]			

Értelmezésünk szerint a tizenharmadik kommunikációs egység^[k13] alanya a *szőlőműves*,^[i16] amit a vers angol fordításában szereplő személyes névmás is megerősít (*He*). Jegyezzük meg azonban, hogy a „cselekvő kiléte körüli bizonytalanság” egy másik értelmezési lehetőséget is elképzelhetővé tesz, mivel az „alany késlekedése bizonytalanná teszi, hogy ki vagy mi is az, ami nézelődik, körbejár, búcsúzkodik”. Emiatt „az első állítmányok (megnézi, körüljár) akár még a szélre is vonatkozhatnak” (Acél 2007: 324).

⁴ A szőlőművest jellemző *szótlan* a vers kontextusában maga után vonja a *magányos* jelzőt is, ami a vers korábbi szövegváltozataiban ténylegesen is megjelent (vö. Acél 2007: 324). Érdemes ezt összevetni Füst Milán egy másik versével: „Ősz van, korán sötétül és künn esik. [...] Magános a lélek! S ködös éjjeken át didereg, / S csak ködös hajnalidőbe’ derül...” (Füst Milán: *Őszi sötétség* I. Nyilashava) Érdemes megjegyeznünk, hogy az idézett vers alcímében szintén egy csillagkép jelenik meg.

A vers első részének tágabb kontextusában megjelenő 'szőlőhegy'^[i08] (amelynek oldalán, a *dús domboldalon* kis fehér házak és tar szőlőtövek sorakoznak) és a vers második részében szereplő 'szőlőműves hegye'^{(i16)[i17]} között érdemes különbséget tennünk. Ezt megtehetjük például úgy, hogy feltételezzük, hogy a 'szőlőműves hegye' a 'szőlőhegy' szerves részét alkotja. Ebben az esetben a kapcsolat a korreferenciális indexek között, metanyelvi szinten jelenik meg, amit [i08]→(i16)[i17] módon jelölhetünk. Ezáltal a vers két része között a korreferenciális kapcsolatot részint a helydimenziók, azaz a 'szőlőhegy'→'szőlőműves hegye' egymással metanyelvi kapcsolatban álló kulcsszavak, részint pedig a [C02] kommentár egységben együtt megjelenő idődimenziók, azaz az *ősz*^[i13] és a *tél*^[i15] kulcsszavak hozzák létre.

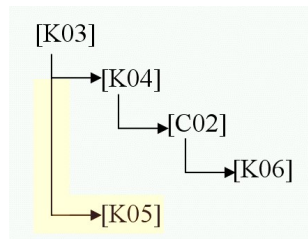
Emeljük ki, hogy a harmadik szövegmondatban^[K03] implicit módon szereplő 'szőlőhegy', és az ötödik szövegmondatban^[K05] szereplő 'szőlőműves hegye' közötti metanyelvi kapcsolat a szövegmondatok között korreferenciális kapcsolatot hoz létre. Később látni fogjuk, hogy a két kulcsszó megkülönböztetését a vers lehetséges szimbolikus–allegorikus értelmezése is indokolja.

[K06]=[k17]&[k18]			
[k17]	vmi van	vhol	vmikor
	[i15]	[i08]	[t03]

[k18]	vki pihenni tér	vhol	vmikor
	[i16]	[i08]	[t03]

[k17]	ím' hogy itt ^[i08] a tél, ^[i15]
[k17]	winter's ^[i15] here ^[i08]
[k18]	A szóltan szőlőműves ^[i16] is pihenni tér.
[k18]	and it's best / For the speechless vine-dresser, ^[i16] too, to take his rest.

A negyedik szövegmondatban szereplő *ősz* és a [C02] kommentáregységben szereplő *ősz*, valamint a [C02] kommentáregységben és a negyedik szövegmondatban szereplő *tél* közös idődimenziók a [C02] kommentáregységen keresztül korreferenciális kapcsolatot hoznak létre a [K04] és a [K06] szövegmondat között. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a helydimenziókon keresztül a harmadik szövegmondat korreferenciális kapcsolatban áll az ötödik szövegmondattal is, a vers két része közötti téma–réma kapcsolatrendszer rendkívül sajátos tematikus progressziót mutat:

Füst Milán *A szőlőműves* című versének és angol fordításának...

Később látni fogjuk, hogy a harmadik szövegmondat nemcsak az ötödik és a hatodik szövegmondat, hanem a vers második részének további szövegmondataival, a hetedik és a nyolcadik szövegmondatokkal is téma-réma kapcsolatban áll.

[K07]=[k19]&[k20]&[k21]&[k22]			
[k19]	vki (meg)jön	vhonnan	vmikor
	[i16]	[k14]	[t03]

[k20]	vki leballag	vhonnan	vmikor
	[i16]	(i16)[i17]	[t03]

[k21]	vmi terjed	vhol	vmikor
	(i20)[i21]	(i17)[i19]	[t03]

[k22]	vki visszatesz	vmiket	vhova	vmikor
	[i16]	(i16)[i22]	(i16)[i23]	(i19)[i24]
				[t03]

[k19]	[A szőlőműves ^[i16] [meg]Jön [a sétájából ^[k14] ,
[k19]	He ^[i16] comes [from his walk ^[k14]
[k20]	[A szőlőműves ^[i16] leballag a hegyről ^[i17]
[k20]	[He ^[i16] was] trudging downhill ^[i17]
[k21]	s hol ^{(i17)[i19]} borpincék ^{(i19)[i20]} nehéz szaga ^{(i20)[i21]} terjed,
[k21]	and where ^{(i17)[i19]} wine-vaults ^{(i19)[i20]} spread their heavy smell, ^{(i20)[i21]}
[k22]	[A szőlőműves ^[i16] Puttonyát ^{(i16)[i22]} s számos szerszámait ^{(i16)[i23]} hűs kamarába ^{(i19)[i24]} teszi vissza...
[k22]	He ^[i16] puts down his butt ^{(i16)[i22]} and his numerous tools ^{(i16)[i23]} in the chilly shed... ^{(i19)[i24]}

A hetedik szövegmondat korreferenciális kapcsolatait a megelőző szövegmondatokkal nem csak a 'szőlőműves'^[i16] kulcsszóhoz kapcsolt korreferenciaindex hozza létre (amely a vers második részében minden szövegmondatban előfordul), hanem a közvetlen utalás az ötödik szövegmondatban szereplő [k14] kommunikációs egységre is (ti. a szőlőműves megjön a *sétájából*^[k14]). Az ilyen típusú (lényegében a másodrendű logikának⁵ megfelelő) kapcsolatok könnyű beilleszthetősége a korreferenciális elemzés formalizmusába jól mutatja a módszer rugalmasságát és hatékonyságát.

Az ötödik szövegmondatnál leírtakhoz hasonlóan most is érdemes két kulcsszó között különbséget tennünk. A vers első részében megjelenő *dús dombol-*

⁵ „A másodrendű logika *grammatikája* csak annyiban különbözik az elsőrendű nyelvek grammatikájától, hogy az individuumváltozókon kívül *predikátumváltozókat* is bevezetünk” (Ruzsa 2001: 197). Ezt a gondolatmenetet követve azokat a kulcsszavakat tekinthetjük *individuumváltozóknak*, amelyekhez az egyes individuumokat (vagy entitásokat) azonosító korreferenciális indexeket rendeltük.

dal^{(i08)[i31]} és a vers második részében implicit módon értelmezhető⁶ 'hegyoldal'^{(i17)[i19]} között különbséget tehetünk ugyanúgy, mint korábban, vagyis feltételezve, hogy a 'hegyoldal' a *dús domboldal* szerves részét alkotja. Ebben az esetben a kapcsolat most is a korreferenciális indexek között, metanyelvi szinten jelenik meg, amit (i08)[i31]→(i17)[i19] módon jelölhetünk.

Emeljük ki, hogy a harmadik szövegmondatban^[K03] szereplő *dús domboldal*, és a hetedik szövegmondatban^[K07] impliciten értelmezhető 'hegyoldal' kulcsszavak közötti metanyelvi kapcsolat a megfelelő szövegmondatok között korreferenciális kapcsolatot hoz létre. Ez egy újabb tematikus, téma-réma kapcsolatot alakít ki a vers első és második része között, amely a versszöveg kohézióját erősíti.

[K08]=[k23]&[k24]&[k25]&[k26]&[k27]&[k28]			
[k23]	vmi felenged	vhol	vmikor(tól-ig)
	[i15]	[i08]	[t04]

[k23]	vmi kitart	vhol	vmikor(tól-ig)
	(i15)[i32]	[i08]	[t04]

[k24]	vmi erjed	vmiben	vhol	vmikor(tól-ig)
	(i25)[i26]	[i25]	(i19)[i20]	[t04]

[k25]	vki heverész	vmin	vhol	vmikor(tól-ig)
	[i16]	(i30)[i33]	(i16)(i19)[i30]	[t04]

[k26]	vki iszik	vmi	vhol	vmikor(tól-ig)
	[i16]	(i16)[i27]	(i16)(i19)[i30]	[t04]

[k27]	vki örül	vminek	vhol	vmikor(tól-ig)
	[i16]	[i28]	(i16)(i19)[i30]	[t04]

[k28]	vmi hull	vmin kívül	vmikor(tól-ig)
	[i29]	(i16)(i19)[i30]	[t04]

[k23]	S míg felenged a tél ^[i15]		
[k23]	and [while]	winter's ^[i15]	frosts ^{(i15)[i32]} dwell,
[k24]	s a hordók ^[i25]	kotyogó bora ^{(i25)[i26]}	erjed [a borpincékben ^{(i19)[i20]}],
[k24]	And while the bubbling wine ^{(i25)[i26]}	ferments in the casks ^[i25]	[in the wine-vaults ^{(i19)[i20]}]
[k25]	[A szőlőműves ^[i16]]	Vídáman heverész [a házában ^{(i16)(i19)[i30]}	levő ágyán ^{(i30)[i33]}]
[k25]	[he ^[i16] was]	lolling on his bed ^{(i30)[i33]}	[in his ^[i16] house ^{(i16)(i19)[i30]}]
[k26]	és [a szőlőműves ^[i16]]	derüs kedvvel borocskáit ^{(i16)[i27]}	issza

⁶ A 'hegyoldal' mint kulcsszó bevezetését az indokolhatja, ha a „leballag a hegyről” összetételt „leballag a hegyoldalon” módon értelmezzük.

[k26] He ^[i16] sips at his ^[i16] tasty wines ^{(i16)[i27]} in good humour,
[k27] S [a szőlőműves ^[i16]] tiszta bölcsességnek ^[i28] örül,
[k27] And [he ^[i16]] takes pleasure in pure wisdom ^[i28]
[k28] amíg [a szőlőműves házán ^{(i16)(i19)[i30]}] kívül ^{(i16)[i30]} hull a hó. ^[i29]
[k28] while it snows ^[i29] without ^{(i16)[i30]} [his house ^{(i16)(i19)[i30]}].

A nyolcadik szövegmondat első kommunikációs egységében^[k23] a vers fordítója a *felenged a tél* kifejezés fordítását ('winter's frosts dwell', kb. amíg a téli fagy(ok) kitart(anak), amíg a téli fagyos időszak tart/eltart) egy metaforával oldotta meg.⁷ Ezt a magyarban kb. amíg a fagy(ok) velünk/nálunk van(nak)/marad(nak), amíg nálunk laknak/tartózkodnak formában lehetne visszaadni.

Az ötödik és a hetedik szövegmondatnál leírtakhoz hasonlóan most is érdemes két kulcsszó között különbséget tennünk. A vers első részében megjelenő, a *dús domboldalon* fekvő *kis, fehér házak*^{(i31)[i09]} és a vers második részében implicit módon megjelenő⁸ 'szőlőműves háza'^{(i16)(i19)[i30]} között különbséget tehetünk úgy, hogy feltételezzük, hogy a 'szőlőműves háza' egy a *dús domboldalon* fekvő *kis fehér házak* közül. Ebben az esetben is megállapíthatjuk, hogy a kapcsolat a korreferenciális indexek között, metanyelvi szinten jelenik meg, amit (i31)[i09]→(i16)(i19)[i30] módon jelölhetünk.

Emeljük ki, hogy a harmadik szövegmondatban^[K03] szereplő *kis, fehér házak*, és a nyolcadik szövegmondatban^[K08] implicit módon megjelenő 'szőlőműves háza' kulcsszavak közötti metanyelvi kapcsolat a megfelelő szövegmondatok között korreferenciális kapcsolatot hoz létre. Ez a vers első és második része között a harmadik olyan tematikus kapcsolatot, amelyet a kulcsszavak közötti metanyelvi kapcsolatok hoznak létre. A harmadik szövegmondat tehát a versszöveg tematikus progressziója szempontjából központi helyet foglal el.

Ezek után rendezzük el az elemzés során bevezetett korreferenciális indexeket, az ezekhez kapcsolt magyar és angol kulcsszavakat, valamint az indexek gyakoriságát egy táblázatban.

Index (gyakoriság)	Magyar kulcsszavak	Angol kulcsszavak
[i01] (6)	Nagy Medve; Göncölszekér	Great Bear; Ursa Major
[i02] (6)	ég; égbolt	sky
(i13)[i02]	ősz égbolt	autumn sky
[i03] (4)	Kis Medve; Ursa Minor	Little Bear; Ursa Minor
(i01)[i03]	a Nagy Medve fia	son of the Great Bear

⁷ **dwell** 1. to live or stay as a permanent resident; reside. (*Random House Webster's Unabridged Dictionary*. New York, Random House, 1997, 609.)

⁸ A 'szőlőműves háza' mint kulcsszó implicit módon megjelenik a vers utolsó négy kommunikációs egységében (ti. a szőlőműves ott heverészik, iszogat és bölcselkedik, miközben a házán kívül havazik).

[i04a] (3)	csend; csönd	silence
	<i>(i15)[i04a]</i>	<i>téli csend</i> <i>winter silence</i>
[i04b] (3)	nyugalom; békesség; mozdulatlanság	tranquility; peacefulness; standstill
[i05a] (2)	este	evening
	<i>(i04a)[i05a]</i>	<i>csendes, tiszta este</i> <i>silent and clear evening</i>
	<i>(i04b)[i05a]</i>	<i>nyugodt, tiszta este</i> <i>quiet and clear evening</i>
[i05b] (4)	éjszaka; éjjel	night
	<i>[i05b*]</i>	<i>éjszakák; éjjelek</i> <i>nights</i>
	<i>(i04a)[i05b]</i>	<i>csendes, tiszta éjszaka</i> <i>silent and clear night</i>
	<i>(i04b)[i05b]</i>	<i>nyugodt, tiszta éjszaka</i> <i>quiet and clear night</i>
[i06] (2)	Hattyú; Cygnus	Swan; Cygnus
[i07] (8)	ég; levegő	sky, skies; air
	<i>[i07]</i>	<i>kék ég; kékség</i> <i>blue sky; blueness</i>
[i08] (2)	domb; (szőlő)hegy	(vineyard) hill
	<i>[i08]→(i16)[i17]</i>	<i>→a szőlőműves hegye</i> <i>→the vine-dresser's hill</i>
(i08)[i31] (4)	(dús) domboldal; (dús) hegyoldal	(rich) slopes of the hill
	<i>(i08)[i31]→(i17)[i19]</i>	<i>→hegyoldal a szőlőműves</i> <i>hegyén</i> <i>→slope of the vine-</i> <i>dresser's hill</i>
(i31)[i09] (2)	a (domboldalon levő) kis, fehér házak	the small, white houses (on the slopes of the hill)
	<i>(i31)[i09]→(i16)(i19)[i30]</i>	<i>→a szőlőműves háza</i> <i>→the vine-dresser's</i> <i>house</i>
(i31)[i10] (2)	fekete, tar venyigék; szőlővesszők (a domboldalon)	black and bare vines (on the slopes of the hill)
[i11] (2)	a Hold	the Moon
[i12] (2)	fénylő, gyors felhők	bright and fast clouds
[i13] (8)	(késő) ősz	(late) autumn
(i13)[i14] (4)	őszi szél	autumn wind
	<i>(i13)[i14*]</i>	<i>őszi szelek</i> <i>autumn winds</i>
[i15] (6)	tél	winter
(i15)[i32] (1)	téli fagy	winter frosts
[i29] (2)	hó; havazik	snow (n / vi)
[i16] (24)	a szórtlan szőlőműves	the speechless vine- dresser
(i16)[i17] (9)	a szőlőműves hegye	the vine-dresser's hill
(i17)[i19] (3)	hegyoldal (a szőlőműves hegyén)	slope of the vine- dresser's hill
(i19)[i20] (4)	a (hegyoldalban levő) borpincék	wine-vaults (on the hillside)
(i20)[i21] (2)	borpincék nehéz szaga	the heavy smell of wine- vaults
(i19)[i24] (2)	a hűs kamra (a hegyoldalon) („kamara”)	the chilly shed (on the slope of the hill)

Füst Milán *A szőlőműves* című versének és angol fordításának...

(i16)(i19)[i30] (5)	a szőlőműves (hegyoldalon fekvő) háza	the vine-dresser's house (on the slope of the hill)
(i30)[i33] (2)	a szőlőműves házában levő ágy (amelyen „vidáman heverész” stb.)	the bed in the vine- dresser's house (on which he is lolling etc.)
[i18] (2)	súlyos szőlőfürtök	heavy bunches of grapes
(i16)[i22] (2)	a szőlőműves puttonya	the wine-dresser's grape-basket („butt”)
(i16)[i23] (2)	a szőlőműves szerszámai	the wine-dresser's tools
[i25] (2)	hordók	casks
(i25)[i26] (2)	a hordókban levő, „kotyogó” bor	the bubbling wine that ferments in the casks
(i16)[i27] (2)	a szőlőműves borai („borocskái”)	the vine-dresser's (tasty) wines
[i28] (2)	tiszta bölcsesség	pure wisdom

1. táblázat: Füst Milán *A szőlőműves* c. versének kulcsszavai és korreferenciális indexei

A táblázatból látszik, hogy a versben a legnagyobb gyakorisággal a **'szótlan szőlőműves'**^[i16] kulcsszó fordul elő.

Korábban említettük, hogy a vers *idődimenzióinak* a leírásához a korreferenciális indexektől különböző [txx] indexeket vezettünk be. Ezeket is egy táblázatban foglaljuk össze:

Index	Esemény	Event
[t01]	amikor a szőlőműves „a súlyos fürtöt óvta” [a vers jelene előtti időszak]	when the vine-dresser „used to guard the heavy bunches” [the time period before the poem's present time]
[t02]	csendes, tiszta este	quiet and clear evening
[t03]	csendes, tiszta éjszaka késő ősz	quiet and clear night late autumn
[t04]	tél, „amíg kívül hull a hó”	winter, „while it snows without”

2. táblázat: Füst Milán *A szőlőműves* c. versének időviszonyai

3. A versszöveg tematikus hálójának ábrázolása

A versszövegen belüli tematikus kapcsolatokat elsődlegesen a szövegmondatokban és a bevezetett kommentár egységeiben közösen előforduló korreferenciális indexek alapján vizsgáltuk (ld. 3. táblázat).

Szövegmondatok	Témák	Rémák
[K00]		[i16]
[K01]		[i01], [i13], (i13)[i02], (i01)[i03], [i04a], [i04b]
[C01a]	[K01]→[i04a] [K01]→[i04b]	(i04a)[i05a], (i04b)[i05a]

[K02]	[K01]→[i02]	[i06]
[K03]	[K01]→[i02]	[i07], [i08], (i08)[i31], (i31)[i09], [i10]
[C01b]	[K01]→[i04a] [K01]→[i04b]	(i04a)[i05b], (i04b)[i05b]
[K04]	[K01]→[i13] [C01b]→[i05b] [K03]→[i07]	[i11], [i12], (i13)[i14]
[C02]	[K01]→[i13]	[i15]
[K05]	[K00]→[i16]	(i16)[i17], [i18]
[K06]	[K00]→[i16] [C02]→[i15]	
[K07]	[K00]→[i16] [K05]→[i17], [k14]	[i19], (i19)[i20], (i20)[i21], (i16)[i22], (i16)[i23], (i19)[i24]
[K08]	[K00]→[i16] [C02]→[i15]	(i15)[i32], [i25], (i25)[i26], (i16)(i19)[i30], (i30)[i33], (i16)[i27], [i28], [i29]

3. táblázat: Téma-réma viszonyok Füst Milán *A szőlőműves* c. versében

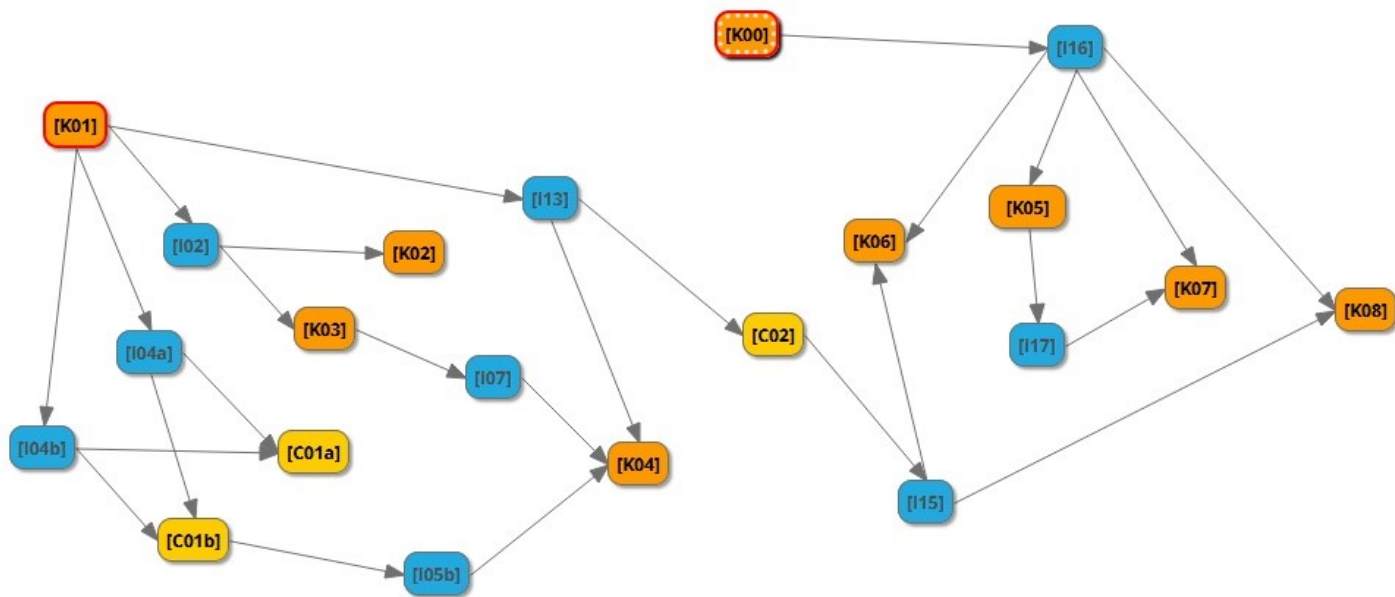
A szövegmondatokat összekötő korreferenciális indexeknek a szövegbeli első előfordulását *rémának*, az index további előfordulásait pedig *témának* tekintettük.

A fenti táblázat alapján a szövegmondatok téma-réma kapcsolatrendszerét, a vers *tematikus hálóját* egy gráf formájában ábrázolhatjuk (1. ábra). Figyeljük meg, hogy a téma-réma kapcsolatok alapján a vers két élesen elkülöníthető részre, két *tematikus egységre* bontható. Az első tematikus egységben a versszöveg első négy szövegmondata ([K01]–[K04]) jelenik meg, a vers második tematikus egységében pedig a vers további négy szövegmondata ([K05]–[K08]) szerepel. A kettő között a kapcsolatot a második kommentáregység ([C02]) valósítja meg.

A szövegmondatonként végzett korreferenciális elemzés során a szövegmondatok között további kapcsolattípusok is megjelentek (2. ábra). Egyrészt a hetedik szövegmondatban közvetlen utalás van az ötödik szövegmondatban szereplő [k14] kommunikációs egységre is; de mivel a két szövegmondat az [i17] korreferenciális indexen keresztül téma-réma kapcsolatban áll,⁹ ezt a kapcsolatot a 2. ábrán külön nem tüntettük fel. Másrészt egyes korreferenciális indexek között metanyelvi szintű kapcsolatokat állapítottunk meg; ezeket a kapcsolatokat mind a 2. ábrán, mind a korreferenciális indexek táblázatában (1. táblázat) jeleztük ([i08]→(i16)[i17]; (i08)[i31]→(i17)[i19]; (i31)[i09]→(i16)(i19)[i30]).

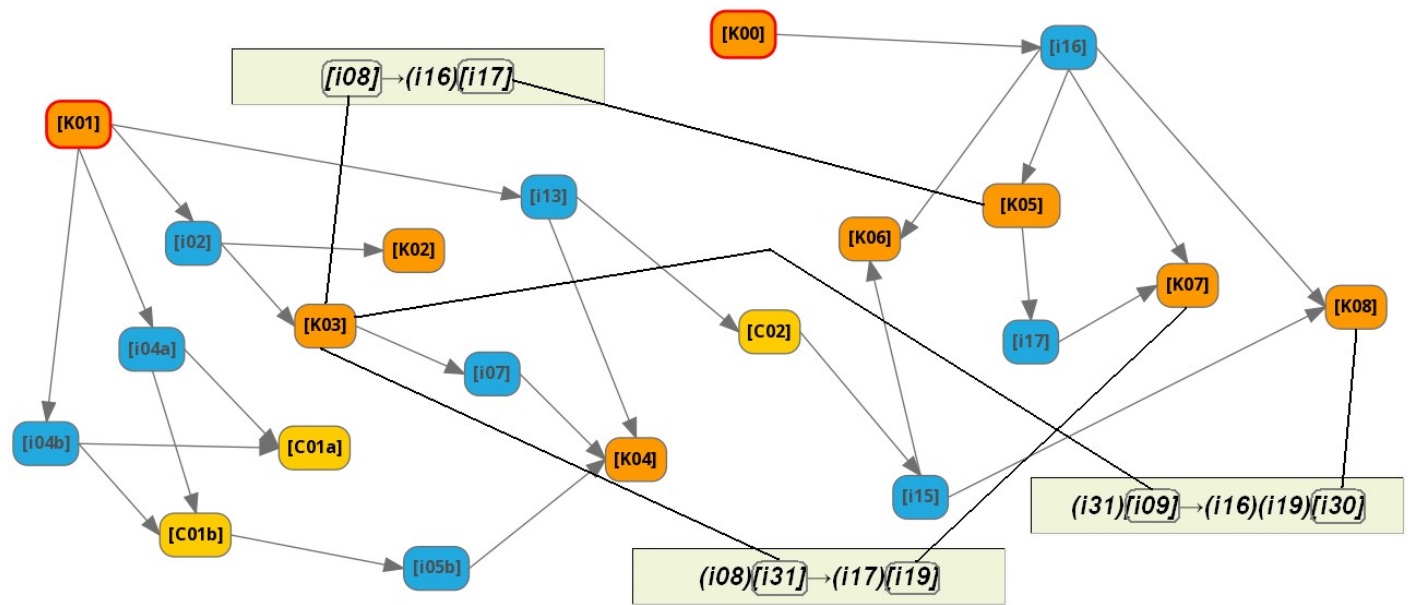
A versszövegben mindhárom metanyelvi szintű kapcsolat a vers első tematikus egységében szereplő **harmadik szövegmondatot** köti össze a vers második tematikus egységében szereplő ötödik, hetedik és nyolcadik szövegmondatokkal.

⁹ „...Csak épp megnézi még hegyét...”^[K05] → a szőlőműves hegye^[i17] → „Jön, leballag a hegy-ről...”^[K07]

1. ábra: Téma-réma kapcsolatok Füst Milán *A szőlőműves* c. versében²¹

²¹ A kép forrása: <https://www.mindmup.com> (2023. 03. 03.)

2. ábra: Téma-réma és metaszintű kapcsolatok Füst Milán *A szőlőműves* c. versében

Figyeljük meg, hogy a vers második tematikus egységében egyedül a hatodik szövegmondat¹ *nem* szerepel semmilyen metasztintú kapcsolatban (vagyis ebben az értelemben nincs „párja” az első tematikus egységben). A hatodik szövegmondatban két kulcsszóhoz kapcsolunk korreferenciális indexet: az első a ’tél’,^[i15] amely a téma–réma kapcsolatot hoz létre a második kommentár egységgel;^[C02] a második a ’szótlan szőlőműves’,^[i16] amely a vers első tematikus egységében nem jelenik meg, és egyetlen kulcsszóhoz sem kapcsolódik metanyelvi szinten. Azonban *ha a vers első két szövegmondatában szereplő csillagképek megjelenéséhez, illetve mozgásához a ’tél’ közeledtét kapcsoljuk, akkor a hatodik szövegmondatához is társítható metasztintú kapcsolat.* Ez azonban tartalmi-logikai összefüggés a szövegmondatok között (azaz következtetés), amit nem tudunk közvetlenül reprezentálni a korreferenciális indexek között megadott metanyelvi szintű kapcsolatokkal. A **második kommentáregység** az, amely a háttértudásnak ezt az elemét formálisan is hozzáférhetővé teszi a vers szövegmondatainak korreferenciális elemzése, valamint a versszöveg tematikus vizsgálata számára.

Bár, ahogy már a bevezetőben is jeleztük, jelen tanulmányunknak nem a vers hipertextuális szövegértelmezése áll a középpontjában, a teljesség kedvéért jegezzük meg, hogy Füst Milán kiválasztott verse nemcsak szó szerint, hanem allegorikusan-szimbolikusan is értelmezhető.² A korreferenciális elemzés formális megközelítésében ez úgy írható le, hogy a vers egyes kulcsszavaiból koherens metaforarendszert építünk fel:

Forrástartomány	Metafora	Céltartomány
szőlőműves	A KÖLTŐ SZŐLŐMŰVES	a költő
domboldal hegyoldal	A VILÁG DOMBOLDAL / HEGYOLDAL	az (egész) világ
a költő hegye	A KÖLTŐ VILÁGA (SZŐLŐ)HEGY	a költő világa
szőlő(k) szőlőfürtök	A KÖLTEMÉNYEK SZŐLŐK / SZŐLŐFÜRTÖK	az élet szépsége (célja, értelme stb.) a költői műalkotás
évszakok (ősz, tél stb.) napszakok (este, éjszaka stb.)	AZ ÉLETSZAKASZOK ÉVSZAKOK, ILLETVE NAPSZAKOK	az élet az életszakaszok
szél	AZ EMBER SORSA SZÉL	a múltó idő az (emberi) sors
az égbolt a csillagképek a Hold	A LÉLEK / AZ ARCHETÍPUSOK VILÁGA AZ ÉGBOLT	a lélek világa az archetípusok világa

4. táblázat: Koherens metaforarendszer Füst Milán *A szőlőműves* c. versében

¹ „im’ hogy itt a tél, / A szótlan szőlőműves is pihenni tér.”^[K06]

² A „Bukolika” ciklushoz tartozó, patetikus hangvételű költemény egyik lehetséges értelmezése az, hogy „a szőlőhegy az a képzeletbeli tér, az a magaslat, amely alkalmas arra, hogy a lírai énben visszanezve az elmúlt időkre világossá váljon, hogy a legfontosabb érték az élet” (részletesebben ld. Boda–Porkoláb 2002b: 108–110).

4. A versszöveg hipertext-reprezentációjának hálózatzelméleti vizsgálata

A hálózati kapcsolatokat egy weblapon hipertextlinkekkel tudjuk reprezentálni (**forrás** → **cél** formában). Korábban, az első részben már utaltunk arra, hogy a *Szólóműves* című vers és angol fordításának korreferenciális elemzését egy weblapon is elkészítettük, amely az interneten is hozzáférhető. Ezen a weblapon azokat a csomópontokat, amelyek a különböző linkek céljaként jelennek meg, a rájuk mutató közvetlen, explicit linkek számával mint kapcsolaterősséggel jellemezzük. A csomópontokból mint forrásokból kiinduló linkek számát, illetve a csomópontok között fennálló térbeli (vagy „közelségi”) kapcsolatokat, amelyeket a versszövegben, a szövegmondatokban, a kommunikációs egységekben stb. való *együttes előfordulás* határoz meg, a jelenlegi tanulmányban nem számszerűsítjük.

Példák hipertextlinkekkel nem reprezentált térbeli vagy közelségi kapcsolatokra:

- a versszövegben előforduló szövegmondatok (versszöveg → szövegmondat);
- a szövegmondatokban előforduló kommunikációs egységek és kommentárok (szövegmondat → kommunikációs egység);
- egy kommunikációs egységben együtt előforduló, egymással meghatározott viszonyban álló korreferenciális indexek (index → index)³.

Jegyezzük meg, hogy

(1) a *szövegmondatok közötti* téma–réma kapcsolatokat a kapcsolatot létrehozó korreferenciális indexeken keresztül adjuk meg (formálisan: szövegmondat →_{réma} index →_{téma} szövegmondat);

(2) a korreferenciális indexek közötti metanyelvi szintű kapcsolatokat közvetlenül az indexek között adjuk meg (formálisan: index → index).

A kialakított weblapon explicit hipertextlinkekkel reprezentált kapcsolatok:

- a versszövegből hivatkozott szövegmondatok,
- a kommunikációs egységekből vagy kommentárokból hivatkozott korreferenciális indexek,
- a korreferenciális indexekhez kapcsolt magyar és angol kulcsszavak,
- a kommunikációs egységekből vagy kommentárokból hivatkozott kulcsszavak,
- a szövegmondatokban előforduló téma–réma kapcsolatok céljai (általában témák) mint hivatkozott szövegmondatok.

³ Például az első szövegmondat második kommunikációs egységében („s [a Medve^[i01] a] fiát^{(i01)[i03]} veri”) a 'Nagy Medve'^[i01] és a 'Kis Medve'^{(i01)[i03]} kulcsszavak mint hálózati csomópontok térbeli vagy közelségi kapcsolatban állnak ([i01]→(i01)[i03]). Ezt a kapcsolatot a kialakított weblapon nem (explicit) hipertextlinkek reprezentálják, hanem a kulcsszavak együttes előfordulása (a második kommunikációs egységben), azaz a kulcsszavak „térbeli közelsége”. A kapcsolatok *irányát* a kulcsszavak viszonya határozhatja meg (például a kulcsszavak közötti birtokviszony), amit a korreferenciális indexek esetében explicit módon jelölünk. Ha pedig a Nagy Medve és a Kis Medve mint a Nagy Medve fia nem fordulnának elő ugyanabban a mondatban, a szöveg egy kommentárral kiegészíthető lenne, amely a kulcsszavak közt fennálló viszonyt írja le, pl. „a Kis Medve a Nagy Medve fia” módon.

A szövegmondatokban előforduló téma–réma kapcsolatokat a kialakított weblapon az egyes szövegmondatok után szereplő „Comments” szekcióban adtuk meg. Lássuk ezt például az első szövegmondat^[K01] esetében, amelyet a weblapon a *Nagy Medve*^[i01] kulcsszó alatt szerepeltettünk:

Nagy Medve
Göncölszekér
Ursa Maior

GREAT BEAR

Lám, a Medve ragyog s fiát veri: csöndre tanítja. ⇒

See, the Bear shines and beats his son: teaches him to be still ⇒

COMMENTS

a *Medve* ⇒ ragyog [az őszi ⇒ égbolton ⇒] = the Bear ⇒ shines [in the autumn ⇒ sky ⇒]

a *Nagy Medve csillagkép* ⇒ [-]

téma → réma kapcsolatok: Nagy Medve → égbolt ⇒ ⇒

3. ábra: Az első szövegmondat megadása a weblapon a *Nagy Medve* kulcsszó alatt

Az első szövegmondat^[K01] első kommunikációs egységét^[k01] („a Medve ragyog [az őszi égbolton^{(i13)[i02]}]”) követő sorban (a téma → réma kapcsolatok: után) a link **forrását** a *Nagy Medve* kulcsszó, a link **célját** az *égbolt* kulcsszó jelöli. Ezután adunk meg két hipertexthivatkozást (⇒ ⇒), amelyek közvetlenül a második szövegmondatra^[K02] („S lejjebb [az égbolton^{(i13)[i02]}] lassan [...] leúszik a Hattyú.”) és a harmadik szövegmondatra^[K03] („Alant sötétül a kékség^{(i13)[i02]}...”) mutatnak. Ezek a szövegmondatok az első szövegmondatdal az ’égbolt’^{(i13)[i02]} kulcsszón keresztül téma–réma kapcsolatban állnak.

A kialakított weblapon a hipertextlinkek mint kapcsolatok által reprezentált szöveghálózati struktúra például az egyes csomópontokba mutató hivatkozások számával, a csomópontok fokszámával vagy kapcsolaterősségével jellemezhető. Hálózatelméleti szempontból különösen érdekes, hogy adott kapcsolaterősséggel rendelkező csomópontokból hány darab található. Ennek vizsgálata Füst Milán *A szőlőműves* című versének esetében az 5. táblázatban látható fokszámeloszlást eredményezte.

A táblázat bal oldali oszlopában az egyes csomópontok kapcsolaterősségeit (*Link strength*), azaz a csomópontokba mutató linkek számát tüntettük fel. A táblázat második oszlopában az adott kapcsolaterősségű csomópontok gyakorisága

(*Strength frequency*) szerepel; például a kialakított hálózatban három olyan csomópont van, amelybe négy hipertextlink mutat.⁴

<i>Link strength</i> (<i>'x' axis</i>)	<i>Strength frequency</i> (<i>'y' axis</i>)	<i>Estimated value</i> ($c=42.338$, $\gamma=1.805$, $\Delta n \approx 0.268$, $iter_n=1050$)
1	42	42.34
2	14	12.12
3	6	5.83
4	3	3.47
5	1	2.32
6	1	1.67
7	0	1.26
8	0	0.99
9	0	0.80
10	0	0.66
11	0	0.56
12	1	0.48

5. táblázat: Hipertextkapcsolatok segítségével reprezentált szöveghálózat csomópontjainak fokszámeloszlása Füst Milán *A szőlőműves* c. versében

A táblázat harmadik oszlopában (*Estimated value*) azokat a számított gyakorisági értékeket tüntettük fel, amelyeket úgy kaptunk, hogy *skálafüggetlen* hálózatot feltételezve egy

$$c \cdot x^{-\gamma}$$

alakú *hatványfüggvényt* illesztettünk a csomópontok gyakorisági értékeihez (vö. Barabási 2013: 76 et passim). A táblázatból látható, hogy a hatványfüggvény adott paraméterei ($c \approx 42.338$, $\gamma \approx 1.805$) mellett viszonylag jó illesztést kaptunk

⁴ Itt jegyezzük meg, hogy mivel a hálózat kialakításakor a vers magyar és angol szövegét *együttesen* vettük figyelembe, ez lényegében megduplázta az egyes csomópontok gyakoriságát. A hálózat fokszámeloszlását ennek megfelelően módosítottuk. Ténylegesen 4 darab 7 fokszámú és 2 darab 8-es fokszámú csomópont fordult elő, és ezt átlagolva kaptuk a 4-es fokszámú csomópontok gyakoriságára a $4+6/2=3$ értéket. A weblapon természetesen a tényleges fokszámeloszlás számszerű adatait is megjelenítettük.

(az értékek szórása $\Delta/n \approx 0.268$ ahol $n=12$). Ez újabb adalék ahhoz, hogy skála-független hálózatok a körülöttünk levő világban szinte mindenhol megjelennek; esetünkben egy Füst Milán vers szöveghálózatában.

5. Összegzés, következtetések és továbbfejlesztési lehetőségek

Tanulmányunkban megmutattuk, hogy Füst Milán *A szőlőműves* című versének és a vers angol fordításának párhuzamos korreferenciális elemzése lehetőséget nyújt a vers szövegvilágának rendkívül részletes szövegnyelvészeti-szövegtani alapú feltárására, valamint a két – magyar és angol nyelvű – szöveg formális eszközökkel történő összehasonlítására.⁵ Bár néhány ponton a vers fordításának értelme kis mértékben különbözik az eredeti magyar szövegétől, ezeknek az eltéréseknek sem a száma, sem a szövegtani vonatkozásai nem tűnnek jelentősnek. Az általunk követett módszert korábban is (Boda–Porkoláb 2020), és most is minden nehézség nélkül alkalmazni tudtuk kétnyelvű szövegek párhuzamos elemzésére. Mindezek alapján véleményünk szerint nyugodtan kimondható, hogy a Petőfi S. János által kidolgozott korreferenciális elemzés rendkívül hatékonyan használható poliglott környezetben is.

A versszöveg korreferenciális elemzésének hipertext formában történő megvalósítása számos gyakorlati előnnyel jár, például az elemzés és annak eredményei jól áttekinthetők, és bárki által hozzáférhetők, valamint ellenőrizhetők, és reményeink szerint inspirálják is a kutatókat hasonló elemzések és vizsgálatok elvégzésére. Emellett a kialakított weblap olyan új és rendkívül érdekes vizsgálati szempontokat is lehetővé tesz, amelyet „kézzel”, manuálisan elég nehéz lenne megvalósítani. Ennek alátámasztására tanulmányunkban a versszöveget hálózatnak tekintve azt vizsgáltuk, hogy az adott szövegtani környezetben is megjelenik-e a skála-függetlenség, mint ahogy ezt a valóság annyi más területén tapasztaljuk. Az eredmények biztatóak, de érdemes megjegyeznünk, hogy a hálózat kialakításakor elsősorban a vizsgált szöveg szövegtani tulajdonságait reprezentáltuk, és nem vettük figyelembe például azt a nyelvi szintű tudást,⁶ amellyel a vers magyar és angol anyanyelvű olvasói értelemszerűen rendelkeznek. Ennek figyelembe vétele szinte korlátlan lehetőségeket kínál a kialakított hiperszöveg bővítésére, és az így kibővített szöveghálózat hálózatelméleti eszközökkel történő vizsgálatára.

⁵ A korreferenciális elemzés kidolgozásának egyik alapvető célja egy olyan reprezentációs nyelv, illetve módszer létrehozása volt, amely „lehetőséget nyújt minden szövegtípus (műfaj) szövegeinek részletes, informatív leírásához” (Dobi 1998: 57). Jelen és korábbi tanulmányainkban azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy a módszer alkalmazási körét bővítsük kétnyelvű szövegek párhuzamos elemzésével.

⁶ Másképpen *szótári vagy lexikális tudást*, nem beszélve az egyéb tudásfajtákról (vö. Andor 1998: 84–85).

Irodalomjegyzék

- Acél Zs. 2007. Műfajok és hagyományok Füst Milán *Bukolika* című ciklusában. Szövegközöttség és szövegkritika. *Irodalomtörténet* 38/88. évf. 3. sz. 313–339.
- Andor J. 1998. A komplex lexikálisjegy-analízis és a mormota esete. In: Pléh Cs.–Győri M. (szerk.): *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Budapest: Pólya Kiadó, 83–100.
- Barabási A. L. 2013. *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Budapest: Helikon.
- Boda I. K.–Porkoláb J. 1998. Korreferenciális kifejezések és korreferenciarelációk. Példaszöveg: Szent János Apostol Jelenéseinek könyve. 21: 9–23. Az új Jeruzsálem. (Részlet) In: Petőfi S. J. (szerk.): *Koreferáló elemek – korreferenciarelációk. (Magyar nyelvű szövegek elemzése) Officina Textologica 2*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 32–56.
- Boda I. K.–Porkoláb J. 2000. A korreferencia kérdései a számítógépes szövegfeldolgozás szempontjából. In: Dobi E.–Petőfi S. J. (szerk.): *Koreferáló elemek – korreferenciarelációk (Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió). Officina Textologica 4*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 150–180.
- Boda I. K.–Porkoláb J. 2002a. Co-reference Analysis and the Structure of Natural Language Texts. In: Andor J.–Benkes Zs.–Bókay A. (szerk.): *Szöveg az egész világ. Petőfi Sándor János 70. születésnapjára*. Budapest: Tinta Kiadó, 81–100.
- Boda I. K.–Porkoláb J. 2002b. Téma–réma kapcsolatok vizsgálata egy kiválasztott versszövegben korreferenciaelemzés segítségével. In: Petőfi S. J.–Szikszainé Nagy I. (szerk.): *A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. (Linearizáció: téma–réma szerkezet). Officina Textologica 7*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója. 93–112.
- Boda I. K.–Porkoláb J. 2020. Füst Milán *Köd előttem, köd utánam...* című versének és angol fordításának korreferenciális elemzése. In: Dobi E.–Andor J. (szerk.): *Tanulmányok Petőfi S. János emlékére. Officina Textologica 21*. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 31–42.
- Dobi E. 1998. Korreferenciális elemzések és korreferenciarelációk. Példaszöveg: a Magyar Larousse enciklopédia egy szócikke. In: Petőfi S. J. (szerk.): *Koreferáló elemek – korreferenciarelációk. (Magyar nyelvű szövegek elemzése) Officina Textologica 2*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 57–79.
- Füst, M. 1990. *25 Poems – Füst Milán: 25 vers.* (Translated by I. Tótfalusi.) Budapest: Maecenas.
- Herrmann, J. 1992. *SH Atlasz. Csillagászat*. Budapest: Springer Hungarica Kiadó.
- Petőfi S. J. 1997. Egy poliglott szövegnyelvészeti–szövegtani kutatóprogram. *Officina Textologica 1*.
- Petőfi S. J. 1998. Korreferenciális elemek és korreferenciarelációk. Példaszöveg: Mt. 9,9–13. Máté meghívása. In: Petőfi S. J. (szerk.): *Koreferáló elemek – ko-*

referenciarelációk. (Magyar nyelvű szövegek elemzése) Officina Textologica 2.
Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 15–31.

Ruzsa I. 2001. *Bevezetés a matematikai logikába.* Budapest: Osiris Kiadó.

Co-reference analysis and network theory investigation of the poem *The Vine-Dresser* by Milán Füst and its English translation

The purpose of this study is to apply the co-reference analysis developed by János S. Petőfi to the polyglot analysis of a selected poetic text and its English translation. The selected poem is Füst Milán: *A szőlőműves* and its English translation (*The Vine-Dresser*, translated by István Tótfalusi). First, we present a parallel co-reference analysis of the poem and its English translation, and then we formally describe the thematic (or theme-rheme) structure of the texts. Next, the selected texts are examined from a network science point of view. Based mainly on the thematic structure of the poetic texts, we can create their hypertext (HTML) representation which enables us to examine the global properties of the textual network, especially its scale-free characteristic.